

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ РЕЙТИНГУВАННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

©2018 КОЛОМІЄЦЬ Г. М., ГЛУШАЧ Ю. С.

УДК 330.341.2

Коломієць Г. М., Глушач Ю. С. Амбівалентність рейтингування в умовах сучасних господарських трансформацій

У статті доводиться неоднозначна роль рейтингування в механізмі господарських трансформацій як важливого інструменту, що унормовує процес консолідації значних обсягів інформації та набуває здатності впливати на вибір акторів у здійсненні господарських перетворень. Виокремлено функції рейтингів, серед яких: основні (аналітична, градуальна, сигнальна та обґрунтовувальна); похідні (зниження інформаційної асиметрії, зниження транзакційних витрат) та вмінені (реалізуються через сприйняття рейтингів як засоба конкуренції між суб'єктами рейтингового процесу, як засоба залучення інвестицій та як засоба порівняння потенціалу господарського розвитку різних об'єктів рейтингування). Розглянуто особливості експертно-аналітичної процедури рейтингування, на базі яких обґрунтовано можливість навмисного і ненавмисного маніпулювання його результатами, визначено чинники цього процесу. Вибудовано полісистему рейтингів сучасної економіки, представлено нові класифікації рейтингів за змістовною структурою та рівнем узагальнення даних, а також за суб'єктами розробки та кількістю складових.

Ключові слова: амбівалентність рейтингування, функції рейтингів, господарські трансформації, полісистема рейтингів, чинники маніпулювання в рейтингуванні.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 14.

Коломієць Ганна Миколаївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: gkolomiets@karazin.ua

Глушач Юлія Станіславівна – старший викладач кафедри статистики, обліку та аудиту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: 4guli65@gmail.com

УДК 330.341.2

Коломієць А. Н., Глушач Ю. С. Амбивалентность рейтингования в условиях современных хозяйственных трансформаций

В статье доказывается неоднозначная роль рейтингования в механизме хозяйственных трансформаций как важнейшего инструмента, который нормирует процесс консолидации значительных объемов информации и приобретает возможность влиять на выбор акторов в осуществлении хозяйственных преобразований. Выделены функции рейтинггов, среди которых: основные (аналитическая, градуальная, сигнальная и обосновывающая); производные (снижение информационной асимметрии, снижение транзакционных издержек) и вмененные (реализуются через восприятие рейтинггов как средства конкуренции между субъектами рейтингового процесса, как средства привлечения инвестиций и как средства сравнения потенциала хозяйственного развития разных объектов рейтингования). Рассмотрены особенности экспертно-аналитической процедуры рейтингования, на базе которых обоснована возможность умышленного и неумышленного манипулирования его результатами, определены факторы этого процесса. Выстроена полисистема рейтинггов современной экономики, представлены новые классификации рейтинггов по содержанию структуры и уровню обобщения данных, а также по субъектам разработки и количеству составляющих.

Ключевые слова: амбивалентность рейтингования, функции рейтинггов, хозяйственные трансформации, полисистема рейтинггов, факторы манипулирования в рейтинговании.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 14.

Коломієць Анна Николаївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: gkolomiets@karazin.ua

Глушач Юлія Станіславівна – старший преподаватель кафедры статистики, учета и аудита, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: 4guli65@gmail.com

UDC 330.341.2

Kolomiets G. M., Hlushach Yu. S. The Ambivalence of Rating in the Conditions of Modern Economic Transformations

The article proves the ambiguous role of rating in the mechanism of economic transformations as the most important instrument, which norms the process of consolidation of significant volumes of information and acquires an opportunity to influence the choice of actors in implementation of economic transformations. The authors allocate the functions of ratings, among which are: basic (analytical, gradual, signaling, and substantiating); derived (reduction of information asymmetry, reduction of transaction costs), and deemed (materialized through the perception of ratings as a means of competition between the subjects of rating process, as a means of attracting investments and as a means of comparison of the potential of economic development of different objects of rating). The peculiarities of the expert-analytical procedure of rating are considered, on the basis of which the possibility of intentional and unintentional manipulating its results is substantiated, the factors of this process are determined. A polysystem of ratings of the modern economy is built, new classifications of ratings by the content structure, by the level of data generalization, and also by subjects of development and quantity of constituents, are presented.

Keywords: ambivalence of rating, functions of ratings, economic transformations, polysystem of ratings, factors of manipulation in terms of rating.

Fig.: 2. Tbl.: 1. Bibl.: 14.

Kolomiets Ganna M. – D. Sc.(Economics), Professor, Professor of the Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: gkolomiets@karazin.ua

Hlushach Yuliia S. – Senior Lecturer of the Department of Statistics, Accounting and Auditing, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: 4guli65@gmail.com

Сучасні трансформації ринкової економіки, яка постійно перебуває під впливом поглиблених інноваційних процесів, характеризуються стрімким поширенням цифрових технологій, що обумовлює зниження системної стійкості, загострення протиріч, кризові потрясіння. Наслідком швидких змін технологічного устрою сучасного господарства є якісні перетворення господарських відносин, теоретичне осмислення яких знайшло відображення в концепціях «постіндустріального суспільства» [1], інноваційної економіки [2], «інформаційної, мережного суспільства» [3], «цифрової економіки» [4] та інших.

Вивченню проблем трансформації господарських систем присвячені роботи Н. Гражевської, В. Гейця, А. Гриценка [5], Г. Коломієць [6], Ю. Макогона, А. Маслова, Т. Орехової, І. Пузанова, В. Соболева, С. Тютюнникової, А. Філіпенка, В. Шевчука, А. Чухно, О. Яременка та ін. Особливого значення набувають міждисциплінарні підходи до вивчення господарських трансформацій, які відкриває розвиток поведінкової економіки, представлений працями Д. Аріеллі, М. Алле, Д. Канемана [7], Р. Талера, А. Тверські [7], Р. Шиллера та інших.

Цифрова економіка, яка є породженням п'ятого технологічного укладу в економіці, в основі якого – електроніка, комп'ютерні, космічні та біотехнології, нові джерела енергії, телекомунікації тощо [8], характеризується гіпердинамічністю технологічного розвитку; лавиноподібним зростанням інформації; ускладненням господарських зв'язків і відносин, що потребує інституціоналізації з метою вирішення проблем інформаційного перевантаження та узгодження інтересів учасників цих процесів.

Важливим інструментом для консолідації та унормування значних масивів інформації стають рейтинги, створення і функціонування яких в умовах глобальної економіки перетворилося в спеціальну індустрію різного роду оцінок. Рейтингове середовище, створене системою рейтингів, формує свого роду інформаційне поле, де функціонує бізнес-суб'єкт. Рейтингові оцінки, що в 30-ті роки ХХ ст. виникли як складова регулювання фінансової системи розвинених країн, вже наприкінці ХХ ст. стали поширеним явищем у всіх сферах соціально-економічного життя суспільства. З огляду на це, рейтинги останнім часом стають об'єктом дослідження багатьох науковців, серед яких Є. Балацький, Н. Веренько, А. Єріна, А. Кармінський та інші. Але в наукових напрацюваннях переважають дослідження методики та інтерпретації рейтингової оцінки; рейтинг здебільшого розглядається як допоміжний ілюстративний засіб у прикладних розробках; відсутні економіко-теоретичні напрацювання щодо ролі рейтингу в прийнятті господарських рішень, у виборі напрямів господарських перетворень цифрової економіки, а отже, і у визначенні його місця в механізмі господарських трансформацій. Це зумовило напрям дослідження та свідчить про його актуальність.

Метою статті є обґрунтування неоднозначної ролі рейтингування в механізмі господарських трансформацій шляхом виокремлення й аналізу основних, похідних та вмінених функцій рейтингу; з'ясування особливостей експертно-аналітичної процедури рейтингування та їх впливу на можливість маніпулювання результатами рейтингового процесу; вибудова полісистеми рейтингів сучасної економіки та доповнення її новими їх класифікаціями.

Господарські трансформації цифрової економіки створюють проблеми розвитку, спричинені значною асиметричністю в розподілі інформаційних ресурсів. Господарюючий суб'єкт все менш адекватно сприймає інформацію, яка надходить до нього з різноманітних джерел, цілодобово та у величезних обсягах.

В умовах невизначеності більш характерною стає нераціональна поведінка суб'єктів господарювання [7], оскільки вони не мають достатніх когнітивних ресурсів для обробки всієї інформації та розрахунку всіх варіантів вибору і не в змозі одночасно шукати відповіді на кілька питань, що скорочує увагу до окремих проблем. За таких умов панує не раціональна, а конвенціональна поведінка суб'єктів, яка підкорюється прийнятим установкам, нормам, правилам та умовностям.

Важливим інструментом в механізмі господарських трансформацій, який здатен в умовах інформаційного перевантаження та ускладнення господарських зв'язків унормувати процес консолідації значних обсягів інформації, *зменшити її асиметрію* в умовах гіпердинамічного розвитку цифрової економіки, узгодити різноманітні інтереси учасників економічних відносин і, таким чином, *мінімізувати трансакційні витрати*, стає рейтингування. Це дозволяє доповнити модель механізму господарських трансформацій, запропоновану Д. Аджемоглу, С. Джонсон і Дж. Робінсон [9] та доопрацьовану українськими вченими [6], урахуванням процесу прийняття рішень, заснованого на рейтингуванні (рис. 1).

Як уже зазначалося в попередніх дослідженнях [10], рейтинг у процесі господарської діяльності виконує певні основні функції, які можна поділити на внутрішні (аналітичну та градуальну) та зовнішні (сигнальну та обґрунтовальну). Якщо *аналітична функція* виявляється в консолідації значної кількості інформації щодо певного об'єкта (збір, узагальнення та реструктурування фактів, їх селекція та оцінювання), дозволяє визначити результат його господарської діяльності, представивши його у вигляді агрегованого показника, то *градуальна функція* виявляється у зіставленні агрегованих показників дослідженої групи об'єктів та їх градації у визначеному форматі та присвоєнні узагальненої оцінки об'єкту відповідно до отриманого ним рангу. *Сигнальна функція* рейтингу проявляється у формуванні рейтинговим середовищем інформаційного поля, в якому суб'єкт

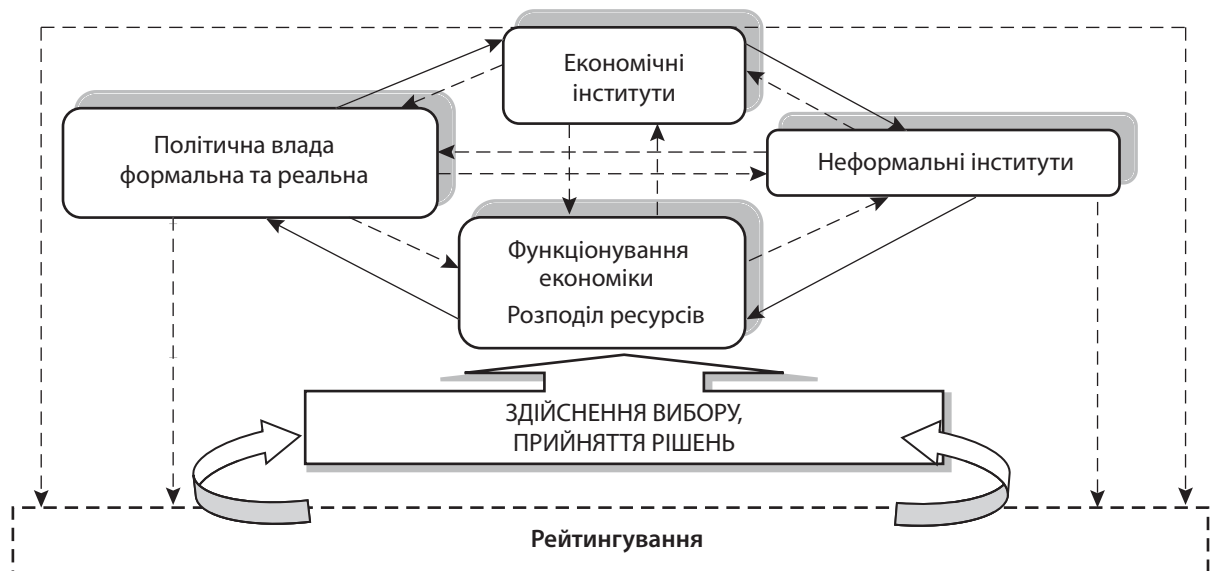

Рис. 1. Місце рейтингування в трансформації господарської системи

Джерело: авторська розробка.

рейтингів надає користувачам даної інформації, в т. ч. і самому об'єкту рейтингування, сигнал щодо результативності функціонування останнього. *Обґрунтовувальна функція* є продовженням сигнальної, оскільки отриманий користувачем рейтингової інформації сигнал щодо ефективності функціонування об'єкта рейтингування є основою прийняття ним (а, можливо, і самим об'єктом рейтингування) певних господарських рішень.

Історично першими об'єктами рейтингування були американські компанії сфери залізничного транспорту, і тривалий час рейтингування не виходило за межі фінансово-кредитного сектора національного рівня. Ускладнення господарської діяльності значно розширило сучасну систему об'єктів рейтингування внаслідок не тільки кількісного збільшення суб'єктів господарської діяльності в усіх сферах і урізноманітнення самих сфер функціонування (появи сфери цифрових технологій), а і посилення глобалізаційних тенденцій як на мікро-, так і на макрорівні, що спричинило попит на проведення рейтингових досліджень на глобальному рівні та обумовило розвиток глобальної індустрії рейтингування.

Результатом її функціонування стала *полісистема рейтингів*, модель якої представлена в табл. 1. Вона включає рейтинги мега-, макро- та мікрорівнів, об'єктами яких стають, відповідно, країни та регіони світу, галузі (сфери) і регіони в межах країни, окремі організації (компанії, заклади) та індивіди.

Складність оцінки господарських трансформацій цифрової економіки та наявність у сучасному інформаційному полі великої кількості рейтингових досліджень мегарівня потребує *розмежування глобальних рейтингів на групи за структурою обраних параметрів і рівнем узагальнення даних:*

- ✦ рейтинги, що безпосередньо характеризують господарські трансформації цифрової економіки, побудовані на індексах: розвитку інформаційно-комунікаційних технологій; мережевої готовності; інформаційного суспільства тощо (комплексні); цифрової можливості; цифрового доступу; цифрового поділу; розвитку електронного урядування (мезорівень секторальний); Web-рейтинг університетів (за окремими складовими); різноманітні рейтинги компаній інформаційно-комунікаційної сфери тощо (мікрорівень);
- ✦ рейтинги, під час розрахунку яких використовуються опосередковані, але критично важливі для трансформації цифрової економіки параметри, а саме: індекс економіки знань; глобальний індекс інновацій; індекс глобальної конкурентоспроможності; індекс конкурентоспроможності країн світу; індекс інклюзивного розвитку (комплексні); міжнародні індекси в освітній сфері тощо (за окремими складовими).

Різна методологія побудови рейтингів обумовлює їх *класифікацію за суб'єктом здійснення рейтингових досліджень* (міжнародні організації, дослідницькі компанії, університети тощо) та *структурою самого рейтингу* (з невеликою і великою кількістю обраних параметрів дослідження).

Споживання рейтингів як ефективного інструменту згортання та консолідації інформації в умовах невизначеності ускладнюється ще й питаннями щодо якості рейтингових оцінок, пов'язаних з використанням *експертної аналітики в процесі рейтингування*.

На перших етапах розвитку інституту рейтингування, коли аналіз об'єкта базувався здебільшого на фінансово-статистичних показниках, майже без залу-

Модель полісистеми рейтингів

Рівень	Об'єкт рейтингування				
	Країна	Регіон	Сектор (сфера)	Організація	Індивід
Мега	<ul style="list-style-type: none"> Рейтинг глобальної конкурентоспроможності Рейтинг економіки знань Глобальний рейтинг інновацій Рейтинг інклюзивного розвитку 	<ul style="list-style-type: none"> Рейтинг найбагатших регіонів світу Рейтинг найбідніших регіонів світу Рейтинг цифрового розвитку регіонів світу Рейтинг регіонів світу за кількістю населення 	<ul style="list-style-type: none"> Рейтинг інформаційного суспільства Рейтинг розвитку електронного урядування Рейтинг ефективності національних систем освіти Рейтинг мережевої готовності Рейтинг цифрової можливості Рейтинг розвитку ІКТ 	<ul style="list-style-type: none"> TOP-100 глобальних компаній-інноваторів Міжнародний рейтинг університетів Webometrics TOP-100 глобальних компаній аутсорсерів» 	<ul style="list-style-type: none"> Рейтинг 100 найбагатших людей світу Рейтинг цінності персоналу компанії світу Рейтинг найвпливовіших людей світу ТОП-10 найбагатших людей світу, які почали бізнес з нуля
Макро	–	<ul style="list-style-type: none"> Економічний рейтинг штатів США Рейтинг найбільш бізнес-привабливих регіонів України Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів країни Рейтинг найбільш комфортних міст України 	<ul style="list-style-type: none"> Рейтинг найбільших галузей економіки США Рейтинг фінансового стану галузей промисловості Рейтинг найбільш інноваційних галузей Китаю Рейтинг найперспективніших професій України 	<ul style="list-style-type: none"> Рейтинг американських закладів вищої освіти за версією Forbes ТОП-50 найбільших компаній США за версією Forbes ТОП 50 ІТ-компаній України ТОП-200 університетів України 	<ul style="list-style-type: none"> Система соціального рейтингу Китаю Рейтинг найдо рожчих топ-менеджерів США Рейтинг найбагатших людей країни Рейтинг кращих роботодавців України ТОП-50 найвпливовіших людей в польській економіці
Мікро	–	–	–	Рейтинг відділів у компанії за якістю роботи	Внутрішньокорпоративний рейтинг співробітників

Джерело: авторська розробка.

чення експертних оцінок, довіра до роботи рейтингових агентств була високою (не спостерігалось значних розбіжностей між фактами та їх аналітичною інтерпретацією). З ускладненням господарських трансформацій виникла потреба в підвищенні експертно-аналітичної складової в рейтинговому дослідженні, що обумовлено: складністю опису та кількісної оцінки господарських систем; неможливістю використання виключно формалізованих аналітичних показників; наявністю в експертів спеціальних знань у певній сфері та можливістю працювати на детальному рівні; непрозорістю доступної інформації в умовах інформаційного переважання; потребою в зменшенні невизначеності, прогнозуванні наслідків прийнятих рішень та необхідністю врахування поведінкового аспекту.

Наявність експертної складової, як суб'єктивного чинника методології рейтингового процесу, детермінує можливість свідомого і несвідомого маніпулювання з боку суб'єкта рейтингування (рис. 2).

Независиме маніпулювання в процесі рейтингової діяльності об'єктивно обумовлено гіпердинамічним розвитком цифрової економіки та складністю самої господарської системи. В таких умовах і внаслідок тривалості рейтингової процедури (від концептуалізації ідеї, розробки показників і параметрів оцінювання до формування експертних висновків і оприлюднення результатів проходить один-два роки) виникають протиріччя між змінами об'єкта рейтингування та обраними для дослідження параметрами.

Намагання зменшити об'єктивні відставання методології рейтингів відбуваються повсякчасно. Наприклад, сучасний варіант розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності є результатом удосконалення методології, синтезом попередніх індексів; поява у 2017 р. нового Індексу інклюзивного розвитку, який повніше характеризує не тільки економічний рівень, а соціально-економічний мож-

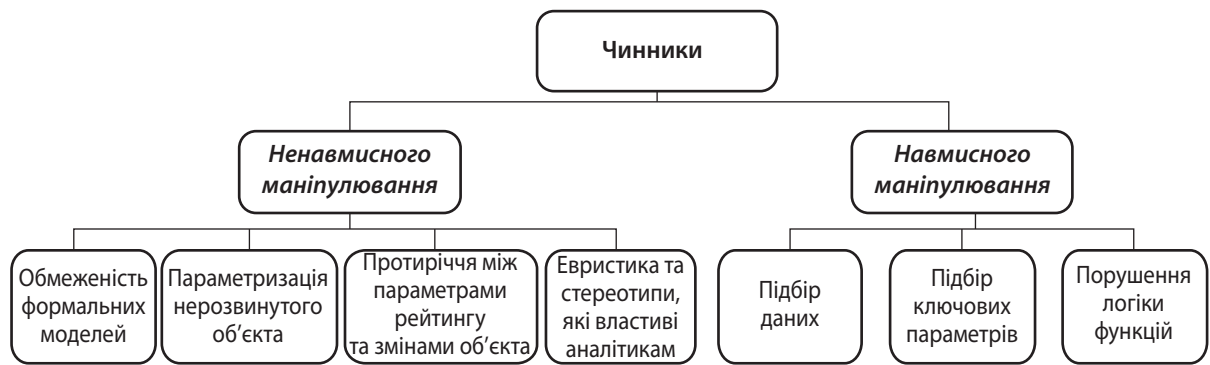

Рис. 2. Чинники можливого маніпулювання при розробці рейтингу

Джерело: авторська розробка.

ливості суспільства для його членів (середній дохід домогосподарств, можливості працевлаштування, економічна безпека і якість життя тощо) та інші.

З посиленням вимог до вибору експертами-аналітиками первинних параметрів як ключового компонента побудови моделі рейтингу, вміння нівелювати надлишкові та взаємопов'язані параметри, правильна декомпозиція обраних параметрів стають важливими вимогами до кваліфікації експертів-аналітиків, недостатність якої також є чинником ненавмисного маніпулювання у вигляді невідповідності до динамічних змін параметризації об'єкта.

Збільшення когнітивної відстані між експертом-аналітиком і об'єктом рейтингування стають чинником ненавмисного маніпулювання в силу об'єктивної неспроможності експерта розумітися на всій множині характеристик для оцінки (наприклад, при рейтингуванні закладів вищої освіти експерт об'єктивно не може мати професійні знання одночасно з різних наук, тому його оцінка може базуватися лише на основі «загальної» репутації закладу [11]).

До цих проблем додаються ще й значні цифрові розриви, що існують в розвитку окремих сфер, країн і регіонів, нерозвиненість багатьох необхідних для розвитку цифрової економіки інститутів та інституцій, оцінка яких перетворюється на дуже складне завдання для суб'єкта рейтингової діяльності.

Крім того, на експертну оцінку впливають і якості експерта-аналітика, обумовлені його особливостями сприйняття інформації, як-от: зацікавлення, підсвідоме ставлення, власний підхід, існуючі когнітивні упередження та стереотипи мислення (внутрішнє бажання підтримати позицію більшості) – проявляється як обов'язкове включення експертом у ТОП найкращих компаній всесвітньовідомих корпорацій, які найчастіше представлені в ЗМІ і на перших позиціях в інших відомих рейтингах; «ефект якоря» – проявляється як ефект упізнаваності провідних брендів, що підсвідомо впливає на оцінки експертів у процесі опитування (цим ефектом пояснюється величезний відрив шести університетів (Гарварду,

Стенфорду, Берклі, МТІ, Кембриджу й Оксфорду) від інших закладів вищої освіти в рейтингу WRR) [12]).

Ненавмисне маніпулювання в рейтинговій діяльності може проявлятися через спрощення реальності, представлені в моделі рейтингу; помилки у визначенні якісних властивостей господарського феномена, який знаходиться в стадії формування; протиріччя між параметрами рейтингу та змінами об'єкта; евристику та стереотипи, які притаманні й експертам-аналітикам.

Причинами навмисного маніпулювання в рейтинговій діяльності, насамперед, є зіткнення інтересів стейкхолдерів рейтингового процесу та збільшення ролі економічних стимулів у ньому (рейтингова діяльність перетворилася на високодохідний бізнес).

Форми навмисного маніпулювання в процесі рейтингування:

- ✦ підбір ключових параметрів оцінювання під певний об'єкт рейтингування (компанія, галузь, країна) з метою підвищення його в рейтингу (наприклад, оцінка закладів вищої освіти за кількістю іноземних викладачів (Академічний рейтинг провідних університетів світу (ARWU)), або за інформаційною популярністю інтернет-сайтів (Webometrics));
- ✦ заангажована вибірка даних для дослідження, яка дозволяє представити об'єкт у потрібному вигляді (в британському рейтингу найкращих університетів світу («The Times Higher Education») до 2015 р. з 200 тис. електронних анкет до підсумкового огляду потрапляв лише 1% – переважно, британських);
- ✦ приховування методики або повних висновків оцінювання, що не дає можливості перевірити результат (закладена в саму процедуру експертного дослідження);
- ✦ порушення логічної послідовності основних функцій рейтингу, а саме, підпорядкування аналітичної функції сигнальній з метою отримання заздалегідь запланованого ре-

зультату (наприклад, суттєве необґрунтоване підвищення в репутаційному рейтингу університетів WRR (2014 р.) двох провідних російських закладів вищої освіти [13], або випадок наприкінці ХХ ст. з надання деякими рейтинговими агентствами (зокрема, Moody's, Fitch, Standard & Poor's) своїм клієнтам рекомендацій щодо купівлі ними цінних паперів у несприятливій для цього ситуації, що потребувала зворотних дій).

Одним зі шляхів вирішення цих проблем є збільшення конструктивності процедури експертизи та її алгоритмізація, чому сприяють швидкі темпи розвитку аналітичних та оцінювальних методик у цифровій економіці та зростання громадського запиту з розвитком демократизації суспільства. З іншого боку, повністю формалізувати процедуру розрахунків більшості рейтингів неможливо, враховуючи комплексність оцінок, обумовлених складністю трансформацій сучасного господарства.

Попри недосконалість процедури рейтингування, в якій закладена потенційна можливість маніпулювання, глобальний розвиток індустрії рейтингів перетворив ключових суб'єктів рейтингування – рейтингові агентства – та результати їх діяльності на потужне знаряддя в міжнародній економічній політиці. Інформація щодо результатів рейтингів, позитивної або негативної динаміки позиції країни або компанії в них в останні роки стала настільки широко та швидко розповсюджуватися, що почала впливати на суспільну свідомість, політичні та економічні процеси.

У зв'язку з цим об'єкт рейтингування не може відсторонитися від рейтингових результатів, сприймати їх опосередковано, не реагуючи на своє положення в рейтингу. Метою використання рейтингів може бути досягнення певних тактичних і стратегічних цілей: вихід на нові ринки, підвищення авторитету на міжнародній арені, залучення нових інвестицій, контроль ефективності структури управління та дій менеджерів всіх ланок тощо.

З іншого боку, в умовах глобальної цифрової економіки, в яких господарюючий суб'єкт неспроможний з метою прийняття рішення швидко розібратися в потоці інформації, рейтинг стає важливим інструментом, здатним узагальнити, систематизувати та консолідувати значні її обсяги.

Крім того, наявність у індивідуума когнітивних упереджень, які впливають на прийняття ним рішень відповідно до поведінкової теорії, обґрунтовують особливості сприйняття рейтингової інформації виходячи з такого:

- ✦ перевага надається всесвітньовідомим рейтингам, яким довіряє більшість («ефект на товпу» – йти в розріз психологічно дуже важко, тому людина намагається змінити точку зору, а не відстоювати свою);

- ✦ більший інтерес викликають нові рейтинги, нові лідери в них (увагу завжди привертає все нове);
- ✦ з огляду на підвищення самооцінки вибір припадатиме на товари, сфери, країни із ТОПів (перевагу при обранні абітурієнтами ЗВО для навчання віддають лідерам міжнародних або національних університетських рейтингів).

Результати економічних рейтингів перетворилися на інструмент бенчмаркінгу, який може бути застосований політиками, економістами, бізнесом в аналізі стану економіки країни або компанії. Ранжування об'єктів може використовуватися при виявленні конкурентних переваг одних країн (компаній) перед іншими, в процесі вибору напрямку міжнародної експансії бізнесу, у виявленні потенціалу господарського розвитку та пошуку шляхів виходу із кризи як на мікро-, мезо-, так і на макрорівні.

Високі позиції в рейтингах дуже важливі для позитивної репутації об'єкта рейтингування (країни або компанії) в контексті конкуренції на світовій арені за ресурси, інвестиції, потік туристів, учнів, купівлю експортних товарів тощо. Країни із сильним брендом не тільки з більшою ймовірністю залучать іноземні інвестиції, а й сприятимуть іноземним продажам товару (спрацьовує «ефект країни походження»).

Розташування господарських суб'єктів у репутаційних рейтингах на лідируючих або останніх позиціях закріплюється в суспільній свідомості та, хоча й опосередковано, але заважає долати розриви. Рейтинг перетворює завдання досягнення певної позиції на один із напрямів стратегічного розвитку об'єкта рейтингування. Для країн, які не демонструють позитивну динаміку загальних показників зростання, що ймовірно під впливом багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників, підвищення позицій у рейтингах, поліпшення положення хоча б за окремими критеріями або позитивне порівняння з іншими країнами стимулює пошук економічних процесів у країні.

Таким чином, рейтинг в умовах гіпердинамічного розвитку цифрової економіки, крім своїх *основних функцій* (аналітичної, градуальної, сигнальної та обґрунтовальної), *похідних функцій*, що проявляються в реалізації його як інструменту зниження асиметрії та трансакційних витрат суб'єктів господарювання [14], виконує ще й *вмінні функції*, що реалізуються через набуття рейтингом здатності впливати на вибір акторів у здійсненні господарських перетворень, опосередковано виступаючи засобом конкуренції між суб'єктами рейтингового процесу, засобом залучення інвестицій (вказуючи привабливі інвестиційні напрямки) та засобом порівняння потенціалу господарського розвитку різних об'єктів рейтингування.

Внаслідок виконання рейтингом вміненіх функцій зіткнення інтересів учасників рейтингового про-

цесу може відбуватися у формі опортуністичної поведінки з боку як одного з учасників обміну, так і всіх одночасно: суб'єкта рейтингування (в процесі експертно-аналітичної діяльності); замовників рейтингу (в процесі визначення мети й оприлюднення результату); об'єкта рейтингування (як реакція на отриману оцінку діяльності) та проявлятися у свідомому перекручуванні рейтингової інформації, неповному представленні рейтингової інформації, більш швидкому усвідомленні переважних напрямів її застосування.

Удосконалення інституту рейтингування має відбуватися на рівні суб'єктів рейтингової діяльності (насамперед, через розвиток методології розробки рейтингу), на рівні регулювання рейтинговою діяльністю (розвиток нормативної бази, яка б, у тому числі, забезпечувала розвиток національних рейтингових агентств), на рівні користувачів рейтингової інформації (вивчення суспільної думки з питань довіри населення існуючим рейтингам та інформованості щодо методології їхньої розробки; формування в системі освіти когнітивних навичок правильної обробки результатів рейтингів у процесі їх використання).

ВИСНОВКИ

Таким чином, рейтинг, унормовуючи процес консолідації значних обсягів інформації, виконує важливі функції в сучасному господарстві та набуває здатності впливати на вибір акторів у здійсненні господарських перетворень.

Функції рейтингів складаються з *основних*: внутрішніх (аналітичної та градуальної) та зовнішніх (сигнальної та обґрунтовальної); *похідних* (зниження інформаційної асиметрії, зниження трансакційних витрат) і *вмінених*, що реалізуються через прийняття рейтингів як засобу конкуренції між суб'єктами рейтингового процесу, засобу залучення інвестицій (вказує привабливі інвестиційні напрямки) та засобу порівняння потенціалу господарського розвитку різних об'єктів рейтингування.

Особливості здійснення аналітико-експертної процедури як змісту процесу рейтингування обумовлює можливість навмисного і ненавмисного маніпулювання суб'єкта рейтингування в процесі прийняття рішень та вибору акторами напряму господарських перетворень.

Загалом, вплив *рейтингу* на господарські трансформації має *амбівалентний характер*, а саме:

- ✦ *по-перше*, одночасно спрощується оперування значними обсягами інформації внаслідок їх консолідації та, разом з тим, ускладнюється споживання результатів рейтингування без наявності спеціальних знань внаслідок постійного розширення полісистеми рейтингів;
- ✦ *по-друге*, рейтинги, з одного боку, формують систему відносин суб'єктів бізнес-спільноти на основі відносно достовірних, об'єктивних, прозорих, уніфікованих оцінок, що дозволяє

усунути асиметрію інформації на ринках і забезпечити більшу ефективність діяльності учасників ринків, а з іншого – використання експертної аналітики в процесі рейтингування збільшує суб'єктивізм формування рейтингових оцінок, що ускладнює споживання рейтингів як ефективного інструменту згорання та консолідації інформації в умовах невизначеності;

- ✦ *по-третьє*, з одного боку, процедура розробки та застосування рейтингів обумовлює можливість свідомого і несвідомого маніпулювання, а з іншого боку, рейтинги – це чи не єдиний інструмент унормування значних обсягів інформації, який робить її доступною для всіх і сприяє вибудові обґрунтованих господарських рішень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія : хрестоматія / упоряд. Віталій Лях. Київ : Либідь, 1996. С. 194–250.
2. Друкер П. Ф., Макьярелло Дж. А. Менеджмент. М. : ООО ИД Вильямс, 2010. 704 с.
3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / пер. с англ. М., 2000. 606 с.
4. Перес К. Технологические революции и финансовый капитал. Динамика пузырей и периодов процветания. М. : Дело, 2011. 232 с.
5. Інституційні трансформації соціально-економічної системи України : монографія / за ред. чл.-кор. НАН України А. А. Гриценка. Київ, 2015. 344 с.
6. Коломієць Г. М., Алієва Е. І. Соціальний капітал як актуальний чинник антикризового розвитку господарської системи. *Бізнес Інформ*. 2016. № 11. С. 19–23.
7. Kahneman, D., Tversky, A. Choices, values, and frames. *American Psychologist*. 1984. Vol. 39. No. 4. P. 341–350.
8. Григорян А. Л. На пути к «новой экономике»: концепции инновационного развития России // Государство и общество. М., 2005. С. 82–85.
9. Acemoglu D., Johnson S., and Robinson J. Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth. *NBER Working Papers*. May 2004. No. 10481. URL: <https://www.nber.org/papers/w10481>
10. Глушач Ю. С. Рейтинг як інститут цифрової економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 18. С. 42–47.
11. Van Raan A. F. J. Fatal attraction: Conceptual and methodological problems in the ranking of universities by bibliometric methods. *Scientometrics*. 2005. Vol. 62. Issue 1. P. 133–143.
12. Bowman N., Bastedo M. N. Anchoring effects in world university rankings: exploring biases in reputation scores. *Higher Education*. 2010. Vol. 61. Issue 4. P. 431–444.
13. Аджиев В. Репутационный рейтинг: как трактовать успех МГУ? URL: <https://trv-science.ru/2015/03/24/reputacionnyj-rating/>
14. Коломієць Г. М., Глушач Ю. С. Еволюція інституту рейтингування в механізмі господарських трансформацій. *Проблеми економіки*. 2018. № 3. С. 165–170.

REFERENCES

- Acemoglu, D., Johnson, S., and Robinson, J. "Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth". NBER Working Papers. May 2004. <https://www.nber.org/papers/w10481>
- Adzhiev, V. "Reputatsionnyy reyting: kak traktovat uspek MGU?" [Reputational rating: how to interpret the success of MSU?]. <https://trv-science.ru/2015/03/24/reputacionnyj-rating/>
- Bell, D. "Prykhid postindustrialnoho suspilstva" [The arrival of a post-industrial society]. In *Suchasna zarubizhna sotsialna filosofii*, 194-250. Kyiv: Lybid, 1996.
- Bowman, N., and Bastedo, M. N. "Anchoring effects in world university rankings: exploring biases in reputation scores". *Higher Education*, vol. 61, no. 4 (2010): 431-444.
- Druker, P. F., and Makiarello, Dzh. A. *Menedzhment* [Management]. Moscow: Vilyams, 2010.
- Grigorian, A. L. "Na puti k «novoy ekonomike»: kontseptsii innovatsionnogo razvitiya Rossii" [On the way to the "new economy": the concept of innovative development of Russia]. In *Gosudarstvo i obshchestvo*, 82-85. Moscow, 2005.
- Hlushach, Yu. S. "Reitynh yak instytut tsyvrovoi ekonomiky" [Rating as an institution of digital economy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 18 (2018): 42-47.
- Instytutsiini transformatsii sotsialno-ekonomichnoi systemy Ukrainy* [Institutional transformations of the socio-economic system of Ukraine]. Kyiv, 2015.
- Kahneman, D., and Tversky, A. "Choices, values, and frames". *American Psychologist*, vol. 39, no. 4 (1984): 341-350.
- Kastels, M. *Informatsionnaya epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura* [Information Age: economy, society and culture]. Moscow, 2000.
- Kolomiiets, H. M., and Aliieva, E. I. "Sotsialnyi kapital yak aktualnyi chynnyk antykryzovoho rozvytku hospodarskoi systemy" [Social capital as an actual factor of the crisis economic system development]. *Biznes Inform*, no. 11 (2016): 19-23.
- Kolomiiets, H. M., and Hlushach, Yu. S. "Evoliutsiia instytutu reitynhuvannia v mekhanizmi hospodarskykh transformatsii" [Evolution of the rating institution in the mechanism of economic transformation]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2018): 165-170.
- Peres, K. *Tekhnologicheskyye revolyutsii i finansovyy kapital. Dinamika puzyrey i periodov protsvetaniya* [Technological revolution and financial capital. The dynamics of bubbles and periods of prosperity]. Moscow: Delo, 2011.
- Van Raan, A. F. J. "Fatal attraction: Conceptual and methodological problems in the ranking of universities by bibliometric methods". *Scientometrics*, vol. 62, no. 1 (2005): 133-143.